

Eleştirel Teori, Frankfurt Okulu tarafından geliştirilip kullanılan ve okulun genel yaklaşımını ifade eden adlandırmadır.

Eleştirel teori, bu bağlamda, hem teorik araçların eleştirel bir edinimini hem de teorinin kullanımının eleştireliliğini belirtir. Sosyal bilimlerde, eleştirel teori sosyal bilimler ve ilgili disiplinlerden (dilbilim gibi) elde edilen bilgilerle toplumun ve edebiyatın incelenmesi ve eleştirilmesidir. Terimin; biri

sosyal teoriden

ve diğeri

edebiyat eleştirisinden

gelen birbirinden farklı kökeni ve tarihleri olan anlamları vardır. Son zamanlara kadar bu iki anlamın arasında ciddi fark olmasına rağmen 1970'lerden itibaren bu disiplinler arasında bazı örtüşmeler yaşanmaktadır. Bu,

eleştirel teori'

nin İngilizce konuşan

akademik

çevrede bir teoriler demeti için bir şemsiye terim olmasına neden olmuştur.

Eleştirel teori teriminin sosyal bilimler açısından ilk anlamı **Frankfurt Okulu'**ndan [Max Horkheimer](#)

tarafından 1937 tarihli

"Geleneksel ve Eleştirel Teori"

başlıklı makalesinde tanımlanmıştır: Eleştirel teori, sadece toplumu anlamak ve açıklamak amaçlı geleneksel teorinin tersine toplumu bir bütün olarak eleştirmek ve değiştirmek amaçlı bir sosyal teoridir. Horkheimer, hem

mantıksal pozitivism

tarafından ortaya konan bilim modelini hem de kendisi ve arkadaşları tarafından ortodoks Marksizm

ve

komünizmin

pozitivizmi ve baskıcılığı olarak gördüğü uygulamalarının ikisini birden eleştiren eleştirel teoriyi Marksizm teorisinin köktenci ve özgürlükçü bir biçimi olarak farklılaştırmak istedi.

Çekirdek içerikler şunlardır:

(1) Eleştirel teori tarihsel özgünlüğü içerisinde toplumun tamamına yönlendirilmelidir (yani tarihte belli bir noktada nasıl yapılandırılıyorsa öyle) ve

(2) Eleştirel teori ekonomi, toplumbilim, tarih, siyaset bilimi, antropoloji ve psikoloji gibi bilimlerin de dahil olacağı biçimde bütün büyük toplum bilimlerini içine alarak toplumu anlamayı geliştirmelidir.

Eleştirel teorinin bu içeriği Frankfurt Okulu kaynaklı olsa da ciddi feminist teorisyenler ve toplumbilimciler kadar **Pierre Bourdieu**, **Louis Althusser** ve hatta **Michel Foucault** ve **Bryan Reynolds** gibi çağımızın önemli toplumbilimcileri üzerinde etkili olmuştur.

"Eleştirel teori" teriminin "eleştirel" ifadesi (18. Yüzyıl'da) Kant'ın Saf Aklın Eleştirisi ve (19. Yüzyıl'da)

Marx

'ın, "ekonomi politiğin bir eleştirisi" amacıyla yazdığı

Das Kapital

isimli eserlerinde kullanılan "eleştiri" sözcüğünden gelmektedir.

Kant'ın transendental idealizmi için "eleştiri", belli bir bilgi sisteminin özellikle temel, sadeleştirilemez içerikleri tarafından dayatılan sınırlar açısından geçerli olacak şekilde bilginin

gücünün, tipinin veya biçiminin geçerlilik sınırlarını kontrol etmek ve oluşturmak anlamında gelmektedir.

Theodor Adorno, Max Horkheimer, Herbert Marcuse, Walter Benjamin ve Jürgen Habermas'

in

çalışmaları, toplamda

eleştirel bir toplum kuramını geliştirmeye

yöneliktir. Aralarındaki sıralanabilecek fikir ayrımlarına rağmen okulun genel teorik eğilimi ve çalışmaları böyle bir başlıkta toplanabilir. Horkheimer, Adorno ve Habermas, rasyonalizmin ve dolayısıyla aklın bir eleştirisini yaparlar. Aklın araçsallaştırılmasına karşı bir dizi önemli eleştiri geliştirirler. Aynı şekilde bilginin mümkün olma şartlarına yönelik felsefi ilgiyi sürdürerek bu noktada açılımlar yaparlar. Bu düşünürlerin Hegelci bir felsefi eğilimi sürdürdükleri söylenebilir. Oradan özgül tarihsel biçimler üzerine bir vurguyla Marksizm içinde Hegelci-Marksizm olarak bilinen teorinin eleştirel bir yeniden kuruluşunu yapmışlardır. Ancak her bağlamda, okulun Marksizmle ilişkisinin özgül bir nitelik taşıdığı belirtilmelidir.

Frankfurt okulu, bir yandan teorinin eleştirel edinimini yaparken, bir yandan da bununla birlikte, bütün toplumsal pratiklerin değerlendirilmesinde **eleştirel bir perspektif** kullanmaya yönelirler.

Bu, bir anlamda,

ideoloj

i

eleştirisi içeren bir perspektiftir; iktidar ilişkilerini gizleyen ve meşrulaştıran ve dolayısıyla gerçekliğin sistematik biçimde tahrif edilmiş yorumları olan ideolojinin eleştirisini içeren bir perspektif. Okul üyeleri, toplumsal çıkarların, çatışma ve çelişkilerin düşüncede nasıl ifade edildiği ve bunların tahakküm sistemlerinde nasıl yeniden üretildiği üzerinde durmuşlardır. Bunu yaparken de, tahakkümün kökleri konusunda aydınlatıcı olacaklarını ve dolayısıyla da ideolojiyi geriletmede yol alacaklarını ummuşlardır.

Eleştirel teori, en çok Adorno tarafından vurgulandığı görülen, **düşüncenin kendi içine kapanma eğilimine** karşı sürekli bir dikkat etme kaygısı olarak da tanımlanabilir.

Eleştirel teorinin, genel bir eğilim olarak Alman felsefe geleneğinin temel kategorilerini muhafaza ettiği söylenebilir (akıl, hakikat, güzellik vs.). Ancak bunların hepsi başka bir içerik ve kullanım niteliğine bürünürler. Frankfurt okulunun geliştirdiği eleştiri ve ulaştığı sonuçların çoğunluğu bir dönüm noktası olmuş ve 20. yüzyıl düşünce tarihinde kendinden sonrasını önemli ölçüde etkilemiştir. Okulun Modernite'ye ait kavram ve kategorilere getirdiği eleştiri, bugünkü **postmodern düşüncenin**

bir anlamda köklerini oluşturan açılımlarla doludur. Habermas, başka bir bağlamda eleştirel teoriyi postmodernitenin dışında tanımlamaya çalışır ancak, eleştirel teorinin içerimlerine bakıldığında postmodern düşüncenin pek çok yönde Frankfurt okuluna uzandığı görülür.

Eleştirel teorinin, kapalı düşünme biçimlerini açmayı ve eleştirel yaklaşımın önünde engel olan geleneksel yaklaşım tarzlarını yıkmayı hedeflediği için, geleneksel felsefi kategorileri kullanmakla beraber, bunları yeniden formüle ederek dolaşıma soktuğu ya da başka bir düzlemde birçok teorik kategoriye sorunsallaştırdığı belirtilmelidir. Teorinin oluşturucuları, tarihi ya da tarihselliği, bir şekilde felsefe ve toplum eleştirisinin merkezine koyarlar. Bu her şeyden önce, her tür bilginin **tarihsel olarak koşullandığı** iddiasını içerir. Ancak, "eleştirel teori" varsayımı bir yandan da, hakikatin, **özgöl**

toplumsal şartlardan bağımsız olarak değerlendirebileceğini

ileri sürer. Horkheimer ve Adorno ve aynı zamanda Habermas,

özerk bir eleştiri noktasının

mümkün olduğunu savunmuşlardır ve zaten "eleştirel teoriye" alan açabilmek için bu kaçınılmazdır.

Eleştirel kuramcılarının çoğu, geçmişin ya da günümüzün önemli felsefeci ve toplum teorisyenleriyle eleştirel bir diyalog yoluna girmiştir. Kant, Hegel, Marx, Weber, Lukacs, Freud'un çalışmalarıyla özel olarak ilgilenmişlerdir. Bunları eleştirel bir okumayla yeniden kullanıma sokarlar. Habermas son dönem buna dil felsefesini ve hatta bilim felsefesini de dahil eder.

Eleştirel teorinin postmodernizme uzanabilen yanlarına müdahale ederek ideoloji eleştirisi anlayışını korumaya çalışır.

wikipedia